

Editorial

Není to příliš originální v těchto dnech, ale stejně jako mnozí jiní bych se ráda zamyslela nad stávkou učitelů. A to ani ne tak z pohledu, zda něco přinese (třinácté a čtrnácté platy), nepřinese, zda je či není nátlaková a tedy efektivní. Pobavily mne totiž argumenty týkající se finančního ohodnocení učitelů, prestiže této profese a jejího společenského významu.

Při šetřeních prestiže povolání bývá respondentům předkládán seznam vybraných povolání a on mají obodovat, nakolik si jednotlivých z těchto vybraných povolání váží. Povolání bývají vybírána tak, aby zastupovala celé široké spektrum možných zaměstnání (mezinárodní standardy klasifikace zaměstnání ISCO-88 uvádějí 150 profesí v deseti systematizovaných skupinách), důležité také je, aby tyto profese byly veřejností dostatečně známé. No a navíc je třeba dbát na to, že možnosti koncentrace člověka, který se účastní dotazování, jsou omezené, takže je reálné, aby podle svého názoru zhodnotil dvacet, ale už ne padesát různých profesí. Výsledky tedy vypovídají pouze o tom, jak si lidé váží těchto dvacet vybraných profesí, určitě ale neříkají nic o povoláních jiných.

V CVVM (a tehdejším IVVM) byla v druhé polovině devadesátých let pokládána otázka na prestiž povolání opakovaně a jmenované profese byly tyto: bankovní úředník, novinář, seřizovač (nástrojař), docent nebo profesor na vysoké škole, soukromý zemědělec, majitel malého obchodu, uklízečka, konstruktér (projektant), lékař na poliklinice, učitel na základní škole, voják z povolání (major), soukromý praktický lékař, policista, strojvedoucí, vědec, opravář televizorů, mistr v továrně, ministr, programátor, profesionální sportovec, účetní, manažer, sekretářka, kněz, poslanec, starosta a soudce.

Od poloviny devadesátých let, kdy bylo toto šetření prováděno, se na prvním místě bezkonkurenčně objevuje lékař na poliklinice, za ním s odstupem následují docent nebo profesor na vysoké škole, soukromý praktický lékař a vědec. Teprve za nimi s odstupem následují soudce a učitel na základní škole. Od roku 1996 do roku 2001, kdy bylo toto šetření provedeno naposledy, se tedy učitel stále pohyboval na pátém nebo šestém místě tohoto žebříčku prestiže vybraných povolání. Umístění to není špatné – starosta je devátý, manažer dvanáctý, ministr sedmáctý, kněz dvacátý a poslanec čtyřicetý. Uklízečka s přehledem poslední.

Prestiž povolání nevyovídá zajisté nic ani o tom, nakolik je které povolání přínosné pro společnost (čtrnáctý profesionální sportovec má prestiž vyšší než ministr, účetní, již zmíněná uklízečka či opravář televizorů), nevyovídá nic

o vynaložené námaze lidí se pro toto povolání vzdělat (dvacátý třetí bankovní úředník či jedenáctý soukromý zemědělec) a už vůbec ne o tom, jak dobře kdo svou práci vykonává. Prestiž je prostě jenom prestiž. Lépe se chlubí synem lékařem než vojákem z povolání.

Mimochodem, prestiž učitelů bývala v minulosti velmi vysoká, v obci byly vždy pouze dvě autority, a to kněz a učitel. (V malých obcích

tomu je tomu i nyní tak, že učitelé základních a středních škol zde požívají stále vysoké úcty.) Ale již v těchto dobách byli učitelé velmi

chudí, vzpomeňme snad jenom kantora Halfara či devíckého učitele z Lakomé Barky. Pokud by se již tehdy dělaly statistiky příjmu a životní úrovně obyvatelstva, byli by na tom učitelé v porovnání s ostatními ještě mnohem hůře. Jejich finanční ohodnocení však s prestiží povolání nemělo nikdy nic společného. Že by se to nyní mohlo zlepšit, pokud by měli učitelé platy jako policisté či poslanci, těžko věřit.

Za prestiž učitelského povolání si můžou učitelé sami. Jen si to spočítejte na prstech, kolik z těch, kteří se Vás snažili vzdělávat, bylo invenčních, spravedlivých, kolik jich mělo zájem o svůj obor a dokázalo jej přenést na své žáky. Vždycky se říkalo, že být učitelem není zaměstnání, ale poslání. Učitelem se člověk nestává, učitelem se rodí. Mnoho z nich to také přiznává – „kdyby mně to tolik ne bavilo, dávno už bych ve školství nebyl“. Vždycky je něco za něco. Svě povolání a zaměstnání si člověk vybírá a má je přijímat se všemi klady a zápory. Vždycky totiž máme možnost volby. Dojždět daleko do zaměstnání, změnit obor působení, zůstat nezaměstnaný. A nemít dva měsíce prázdnin.

Adéla Seidlová

«TEORIE PRO VŠECHNY»

»

Když se řekne identita ... regionální identita (III. část)

Stručný historický pohled na problematiku lidské identity obecně naznačil různé způsoby a strategie hledání vlastní identity, sebepoznání a možnosti se identifikovat. Je také třeba uvědomit si souvislosti politické, kulturní, sociální situace a „stupně“ vývoje (povahy) lidského společenství na vytváření složité struktury identity člověka. Ani „to poslední“, tedy současné období nechápeme jinak, než jako další blíže nespecifikovaný časový úsek, v jehož prostoru se vytvářejí odlišné obsahy identit a mechanismy identifikačních vztahů.

Mnozí myslitelé, sociologové i nesociologové označují poslední období euroamerické civilizace za pozdně moderní, tzv. „postmoderní“. Německý sociolog Ulrich Beck v této souvislosti dokonce uvažuje o tzv. druhé moderně. Přibližně sedmdesátá léta 20.století byla počátkem vážných pochybností doposud zdánlivě neotřesitelných pozic moderní civilizace. Mnozí myslitelé upozorňovali (a stále upozorňují) na skutečnost, že člověk se stává produktem špatné organizace životních podmínek přetechnizované moderní společnosti. V nejruznějších oblastech myšlení a tvorby – filozofii, architektuře, umění, filmu či literatuře sílily názory nedůvěřovat v historický optimismus, racionalistické postoje a zejména ve velké historické projekty, založené na víře dějinného pokroku.

Odmítnutí „velkých teorií“ neboli megararací, patří např. podle autora L. Kuznara (mj.) k hlavním teoretickým zásadám „postmodernismu“. Filozof V. Bělohradský např. uvažuje o nechotě současného člověka účinkovat v modernistické megararaci. Ve filozofii (i sociologii) patří k hlavním představitelům především J. F. Lyotard (dílo „Postmoderní situace“, 1979). Lyotard v tomto díle rozpracoval problém současného poznání světa, které se zásluhou rozvoje vědy a racionality sice zdokonalilo, ale běžným možností lidského chápání a vnímání světa se vzdálilo.

Připusťme tedy, že civilizace se změnila, věda ztratila možnost chápat svět jako celek, přičemž zanikly i pokusy o definici hranic poznání světa i člověka. S nespoutaným světem bez hranic tak zmizely mnohé moderní gnoseologické jistoty. Na krizi moderní doby „postmodernismus“ zareagoval snahou vytvořit koncepci pluralitního světa a pluralitní společnosti. V duchu krajního relativismu neplatí jednotné definice, ale více se poukazuje na jednotlivé fragmenty a jejich jedinečnost – francouzský filozof J. Baudrillard charakterizoval význam postmodernismu hrou s těmito fragmenty.

V duchu tvrzení „vše je možné“ a s představou svobodného výběru cest za poznáním světa a „osvobozených identit“ se etabluje např. i nový styl v literatuře - klasikou „postmoderny“ je světový bestseller „Jméno růže“ spisovatele Umberta Eca, typický dvojúrovňostí estetického vnímání díla a oslovující méně náročné čtenáře i náročné publikum. V sociologii např. postupně ztrácí svou dominantní pozici „velká teorie“ strukturního funkcionalismu (představovaná především T. Parsonsem) a současně nastupuje interpretativní paradigma výkladu společnosti (tzv. sociologie interpretativní, sociologie každodennosti). Obecně „postmodernismus“ skoncoval s představou kontinuálního historického pokroku společnosti a zásadně zpochybnil její model historického projektu. Skončila cesta za imaginárním cílem, skončila i naděje vytouženého „happy endu“.

Shrnuto, k „postmodernímu“ vidění světa a společnosti patří fragmentárnost, flexibilita, elasticita, nespoutanost, relativismus, pluralita,

posthomogennost, postnacionalismus, nekonsistentnost, deinstitutionalizace (vyvazování se ze sociálních vazeb), dehistorizace, snaha o „privatizaci“ vlastních životů a celková absence dominantního vzorce žití – (např. Z. Bauman, 1995, 2002). Pochopitelně i koncept identit a pevnost vazeb v procesech identifikace podle některých autorů pozměnil svou dosavadní podobu.

Jeden z nejvýraznějších a nejznámějších současných komentátorů „postmoderní“ doby je sociolog Zygmunt Bauman. Problematikou „postmoderny“ se zabýval v mnoha svých dílech (např. „Postmoderní etika“ (1993), „Úvahy o postmoderní době“ (1995), „Fragmentární život“ (1995) a v zatím posledních knižních publikacích „Tekutá modernita“ a „Individualizovaná společnost“. Problém identit (sebeidentity) a identifikace však Bauman rozpracoval i v jeho „základní“ podobě. Podle Baumana žije každý z nás v hustých neproniknutelných sítích neosobních vztahů, hrubého a emocionálně chladného světa, který může u mnohých z nás zapříčinit negativní pocity nad obecnou lhostejností neosobního světa. Každý den plníme velký počet sociálních rolí (např. student, zaměstnanec podniku, cestující ve veřejné dopravě, nakupující, klient banky apod.). Bauman se domnívá, že u každé z těchto rolí máme pocit, že je přítomna pouze malá část našeho já. Ustavičně se musíme kontrolovat, aby zbývající části našeho já zůstaly skryty, neboť jsou v dané situaci irelevantní a nevhodné. Člověk je potom jakousi kolekcí rolí, které plní s různými lidmi na různých místech v jistém čase.

Ovšem většina z nás se nehodlá spokojit s obrazem sebe, jakožto bytostí pestrého sledu rolí a pluralit vnějších já. Jsem tím člověkem, kým jsem byl dopoledne v zaměstnání, nebo odpoledne s přáteli? Jsem stále táž osoba, kterou jsem byl večer i druhý den ráno? V dílčím epizodickém vnějším světě plném funkčních vztahů, postrádáme trvale a jasně definovatelnou jednotu osobností sociálních aktérů. Žádná z těchto epizod nám však podle Baumana identitu „skutečného já“ („skutečné já“ chápou jako základní jádrovou strukturu identity osobnosti) neposkytne.

Bauman dále tvrdí, že pouze osobní kontext a kvalita vzájemného vztahu, nám umožňuje poznat to, po čem tak toužíme. Sebepotvrzení lze hledat v lásce, partnerství a jejich hloubce vzájemnosti a porozumění (viz Z. Bauman, „Myslet sociologicky“, 2000). Pokud bychom se soustředili pouze na sebepotvrzení jako na základní integrující kategorii vlastní osobnosti, mezilidský vztah, partnerství a lásku lze chápat jako konfigurace, které nás činí výlučnými, jedinečnými osobnostmi, které se „uskutečňují“ prostřednictvím zájmu těch druhých. Podle Baumana můžeme partnerství (citovému vztahu) rozumět jako jedné ze základních konstrukcí lidských identit.

U autorů věnujících se v některých vybraných dílech „postmoderně“ (Elias, Habermas, Giddens..., a především Bauman) nalezneme zajímavé interpretace současného způsobu

identifikace a proměnlivosti identifikačních vazeb. Optikou „postmoderního“ světa jsou identifikační rámce obecně považovány za neustálené, nejisté, nestabilní, nespolehlivé a typicky rozvolněné. Bauman v knize „Tekutá modernita“ problém lidské identity spojil nejen s „postmoderním“ charakterem doby, ale i s problémy globalizace a s konzumní společností. Skutečnost, že jsou identity ve světle „postmodernismu“ obecně považovány za přestupní stanice a nikoli za přístavy dlouhodobějších jistot, posiluje vnímání identit v jejich vlastnostech proměnlivosti, nestálosti, pomíjivosti či nahodilosti.

Jaké jsou identity a identifikační procesy očima „postmoderní“ doby? Bauman (2000) se domnívá, že životním posláním a úkolem jednotlivce začíná být vystoupení z davu a prokázání své vlastní identity (určenosti, identifikovatelnosti). Snaha o dosažení vlastní odlišnosti, vystoupení z anonymity je podle Baumana často podřízena konzumnímu způsobu života a změnám společenských trendů.

Život současné společnosti (Bauman zřejmě uvažuje euroamerickou společnost) se vyvíjí výrazně pod vlivem tržních mechanismů světové ekonomiky, založené na rostoucí spotřebě a konzumu. Výrobci a distributoři z celého světa se vzájemně předhánějí v prodeji svých výrobků. Každý výrobek je přitom prezentován jako jedinečný, výjimečný a pro život svého potenciálního uživatele jako nepostradatelný. Zajímavý je i způsob vedení reklamních kampaní. Řada nejrůznějších výrobků je spojena s určitým názorem, postojem a hodnotou člověka. Domnívám se tak, že nekonzumujeme pouze „Coca-Colu a hamburgery“, ale současně s tím (úmyslně či neúmyslně) jsme součástí určitého stylu, trendu, módy.

Široká nabídka módních stylů a možností se pomocí jistých symbolů zařadit (vymezit) do určité skupiny (Bauman v podobné souvislosti uvažuje tzv. neokmeny) může vzbuzovat fiktivní pocit svobody. Jakoby míra svobody člověka byla závislá na množství výběru a nikoli na tom, co je vybíráno (toto tvrzení podporuje neutuchající zájem především mladé a střední generace o nové výrobky, zájem o módu, trendy apod.). Změna, nestálost a proměna se zřejmě petrifikovaly jako styl stylů – image sama o sobě.

Možná nezáleží tolik na samotné image jako na jejím vlastnictví, i když třeba dočasném. V souvislosti s konzumním způsobem života, módností, stylovostí apod. se nedomnívám, že se jedná o prostředí „skutečného“ materiálu struktury identity osobnosti člověka. Připustíme však, že se do jisté míry na identitě člověka spolupodílí v podobě určitých symbolických ozdob a pomůcek identifikací. Proměna, nestálost, změna a výběr možností mohou být impulsem k rozvoji dalších identifikačních vazeb a cílů, nikoli však impulsy k dlouhotrvající stabilitě struktury osobnosti.

V této souvislosti Bauman uvádí, že „...s přemírou možností narůstá hrozba

destrukce, fragmentace a rozkladu“ (2002). Identity (totožnost člověka) se tak mohou dostat do ohniska konfliktů a zpochybnit vlastní stabilitu a integritu osobnosti. Tím, že jsou identifikační cíle samy o sobě výrazně nestabilní a neustále oscilují, ztrácejí svůj význam, jsou nedefinovatelné, krátkodobé, bez minulosti i budoucnosti. „Postmoderní identity“ jsou zkrátka zpochybněny vlastní proměnlivostí, módností a účelovostí. Identifikace se považuje za pouhou epizodní událost chvilkového charakteru.

„Postmoderní“ výklad identity člověka poněkud zpochybnil stálost a pevnost identifikačních vazeb. Nabízejí se ovšem otázky. Žijeme naše životy skutečně tak fragmentárně? Podléháme významně módnosti? Nepodceňuje „postmodernismus“ význam identit a proces identifikace? Neodporuje tato charakteristika některým našim zkušenostem? Podívejme se např. na regionální identitu, jednu z dimenzí identity osobnosti člověka. Stručně srovnáme některé (i již uvedené) „postmoderní“ pohledy a „realitu“.

Regionální identitě, jak bylo uvedeno, lze rozumět jako jedné z dimenzí identity člověka, která spoluurčuje strukturu jeho osobnosti. Mluvíme-li o sobě, často hovoříme o místě, kde jsme se narodili, prožili dětství, zažili nejrůznější dobrodružství. Mluvíme o místě, kde pracujeme, bydlíme a vychováváme své potomky.

Regionální identita se vztahuje k různě vymezeným územím, které nechápeme pouze jako „přírodní prostředí“. Nejedná se tudíž pouze o postojovou záležitost bezprostředního hodnocení líbí – nelíbí, ale uvažujeme i o prostoru „sociálních obsahů“ mezilidských vztahů, zážitků a vzpomínek. Regionální identitu uvažujeme i v souvislosti se socio-kulturním systémem místa a s lidmi, kteří v tomto prostoru žijí. Lidské společenství vytváří obraz tohoto prostoru, stejně jako prostředí ovlivňuje způsob života, zvyky, tradice a kulturu obecně.

Přítomnost člověka a jeho žití v prostoru nabízí možnosti k seberealizaci, komunikaci a nakonec i k identifikaci. Žitý prostor tak zůstává jedním z identifikačních znaků i pro naše okolí. Je informací nejen o určitém způsobu života, ale i postojích a hodnotách obyvatel. O domovu pak nejčastěji hovoříme v souvislosti s tím prostorem, který nám tzv. přirostl k srdci, o který máme starost, kam se vždy rádi vracíme a záleží nám na jeho osudu.

Jakým způsobem však dochází ke ztotožnění a „zvnitřňování“ žitého prostoru? Některé „postmoderní“ přístupy (např. Bauman, 2002) význam územní identifikace přinejmenším podceňují. Stálosti vazeb se příliš nevěří a na „zápečnictví“ jakoby nebyl čas. Přístavy domova jsou jednoduše nahrazeny dočasnými azyly. Baumanovskou „hantýrkou“ životních stylů osobnosti (1995) jsme v tomto případě připodobněni „Tulákovi“ či „Turistovi“. „Tulák“ prochází životem bezcílně od místa k místu. Pohybuje se nahodile a na své cestě vyhledává pouze dočasné zastávky. Nechce se nikde zastavit a zabydlet se. Je stále v pohybu. „Turista“ opouští domov a vyhledává nová

dobrodružství a zážitky. Není bezdomovcem, trasu své cesty si plánuje a má se kam vrátit. „Turista“ při svých cestách navazuje pouze letmé a povrchní kontakty, netouží po hlubších vztazích s okolím a svět hodnotí podle nových dojmů.

Prostředí tak slouží jako prostředek konzumu a běžné spotřeby. Plovoucí svět neustálé mobility, změn a povrchnosti kontaktů tak nečiní různě vymezené území jako cíl vážnějšího a hlubšího zosobnění místa – „zvnitřnění“. Mobilita jedinců a jejich prostorová fluktuace (např. studující a pracující mimo region) ovšem nemusejí vždy nutně znamenat „vykořenění“ – ve smyslu tuláctví nebo turistiky.

Proč se lidé, kteří pracují a studují např. v Praze stále označují za Jihočechy, Plzeňáky, Tepličáky, Liberečáky apod.? Z jakých důvodů se vracejí mnozí z nich zpátky domů? Je to rodina, láska ke krajině nebo odlišný způsob života? Původní identifikační vazby, získané na základě vlastních prožitých zkušeností a zřejmě i vlivem předáváním „odpovědnosti“ k místu od starších generací viditelně existují v různých intenzitách a individuálních situacích.

Regionální (územní, prostorovou) identitu pozorujeme na různých úrovních. Předně je to vztah k místu (a lidem), kde žijeme, kde prožíváme každodennost, kam chodíme spát. Vztah k blízkému okolí můžeme označit jako lokální identitu. Již víme, že identifikace k místu je podmíněna více faktory. Jedná se jak o postojovou záležitost, tak i složitější socio-kulturní vazby a mezilidské obsahy vztahů. Společenství lidí, jejich kultura, historie, jazyk, mentalita a odpovídající způsob života jsou společně s podobou krajiny základními předpoklady vytvoření určitého vztahu. Lokální identita je bezprostředně prožívána ve své každodennosti. Je na dosah našim smyslům a vnímáme ji velmi intimně. Krajina pro nás není pouze heterogenní systém živého a neživého, ale i to, proč chodíme na rozhledny a touláme se po kopcích. Jsme schopni esteticky vnímat jednotlivé detaily a prožívat sebemenší změny.

Další rovinou regionální (územní, prostorové) identity může být větší územní celek. Podle názvu územního celku lze označit i vlastní příslušnost a současně i vyjádřit identifikaci s daným celkem (Pražák, Šumperák, Nymburák, Koliňák, Moravák). Jedná se již o jakousi širší „kmenovou“ příslušnost, pojmenovanou, ale zřetelně obecnější. Zřejmě méně časté budou projevy obyvatel na vztah k poněkud abstraktním správním celkům, jakými jsou relativně nově ustanovené kraje, nebo euroregiony.

Třetí rovinou územní identifikace je vztah k území národního státu, případně i větším územním celkům (středoevropanství, evropanství apod.). Uvažujeme tak v souvislosti regionální (lokální), národní a evropské identity.

Obecný vztah obyvatel k přírodnímu, sociálnímu a politickému prostoru je významně pod vlivem celospolečenského historického vývoje a národní minulosti. Proces uvědomování si vlastní historie je zřejmě nezbytný předpoklad

pro pochopení a budování nejen regionálních identit. Můžeme dokonce říci, že identita národa není nic jiného, než jeho historie, ztotožnění se s ní a způsob její interpretace.

Podstatu historického hlediska v rámci vytváření regionální i národní identity obyvatel zdůraznil např. prof. Jiří Pelán (konference, Italské velvyslanectví 2003). Vysvětlil mj. závislost na historickém a politickém vývoji jednotlivých národů a jejich kulturních odlišnostech. V procesech vstupování České republiky do EU se v oblasti odborné veřejnosti a prostřednictvím médií diskutuje otázka, jakým „regionem“ je Česká republika v rámci evropského prostoru. Milan Kundera kdysi napsal, že „kulturně patříme na západ, geograficky do středu a politicky na východ“.

Jaké je tedy české evropanství? Pohledem do historie zjistíme, že od dob přijetí křesťanství (9. století) jsme s různou intenzitou, ale trvale, součástí evropského kontextu. Svůj osud jsme spojili s latinskou západní Evropou, ve středověku i počátkem novověku jsme byli střídavě pod slovanským, německým, židovským a románským vlivem. Novodobá regionální identita (v rámci Evropy a národního státu) se konstituuje podle Pelána v osvícenecko-romantické éře a v době Rakousko-Uherska.

Národní sebevědomí českého národa se však zformovalo až za samostatného Československa. Masaryk vtiskl identitu českému národu nábožensko-humanitními ideály (Chelčický, Komenský, Palacký) a nabídl vytvořením mravního „ethosu“ ve společnosti respektabilní identitu tehdejšího Československa. Na rozdíl od Palackého, který smysl českých dějin a národní identity shledával v historickém se potýkání s Němci, pro Masaryka byla česká otázka otázkou světovou. Druhá světová válka, její důsledky a posléze i politické změny v Evropě tento proces formování národní identity přerušila.

Shrnuto, československá národní identita byla sebevědomá, nikoli nacionalistická, křehká, ale přesvědčivá. Podle Pelána není současná česká národní (regionální, kulturní) identita „jistá“ a etablovaná jako např. v Polsku a musí se teprve zformovat. Současně se objevují v řadách odborné veřejnosti skeptické názory, které zpochybňují smysl a význam „pěstování“ regionálních a národních identit v době sjednocování Evropy a procesů celosvětové globalizace.

Identitu lze obecně chápat jako totožnost. Identita osobnosti je určena specifickými kvalitami, s vlastní strukturou, funkcí a formou. Identifikace – ztotožňování se – je potom způsob organizace těchto kvalit. Vědomí lidské identity je multidimenzionální, tvořící komplexní strukturu osobnosti. Identitu člověka nelze považovat za jednoznačně danou, a priori určenou a definitivní. Jednotlivé její dimenze se formují v čase v závislosti na sociálním, politickém, kulturním a obecně historickém vývoji společnosti. Koncept identity je otevřený, aktivní a neustále podléhající novým interpretacím. Identita není samozřejmá a

vzniká teprve jako odpověď na otázky, které si samy klademe. Identita je jak intenzivní, jedinečná a intimní, tak současně neuvědomělá, všední a společná.

Mgr. Ondřej Roubal

»

Opakovaná průřezová šetření (repeated cross-sectional survey)

Jedná se o opakované terénní šetření, které se podobá panelovému tím, že o systému (či jeho výseku) opakovaně zjišťujeme stejné údaje. Zjišťujeme je však na různých vzorcích cílové populace, které jsou vybrány nově vždy před každým dotazováním.

To nám umožňuje sledovat čistou změnu, ke které došlo ve zkoumaném sociálním systému (či jeho výseku). Hrubá změna nám při využití této metody zůstává skryta. Rozdíl mezi hrubou a čistou změnou je následující: čistá změna nám říká, zda určitá vlastnost populace celkově vzrostla, klesla, nebo zůstala beze změny, hrubá změna nám říká, jak se hodnota vlastnosti změnila na úrovni jedinců zkoumané populace, u jak velké části populace došlo k růstu, poklesu, či stagnaci hodnoty vlastnosti.

Výhodou dat z opakovaných průřezových šetření je, že v každém zkoumaném časovém bodě máme k dispozici reprezentativní vzorek populace. Dále se výborně hodí k populačním odhadům a průměrům (cross-sectional and average cross-sectional estimates), jsou mnohem vhodnější než panelová data. Můžeme je také v určitých případech využít ke spojení vzorků a získat tak dostatečně velký vzorek neobvyklé, výjimečné populace. V sociálních vědách, kde hraje velmi často důležitou roli v čase se měnící společenský kontext, je tato výhoda obtížně využitelná, protože si musíme být jisti, že časová dimenze ve zkoumaném problému nehraje roli. Jinak totiž není možné spojit vzorky z různého období. Např. při výzkumu vlastností stranického elektorátu je jistě rozdíl mezi příznivcem ODA z roku 1995 a z roku 2003.

Opakovaná průřezová šetření jsou ale stále ve své podstatě statickou metodou. Nepředstavují dynamický popis sociálního procesu, jakýsi film, ale pouze sérii statických snímků. Popisují čistou změnu lépe než kterákoli jiná data. Ale na otázku, co je zdrojem, příčinou čisté změny, dokáží odpovědět obtížně. Stejně jako v případě průřezového šetření i zde, pokud chceme provést kauzální inferenci, musíme přijímat silné předpoklady. Pokud v časech T1 a T3 sebereme data, kde pozorujeme čistou změnu, je nutné vyloučit efekt historie (tj. nějaký vnější námi nesledovaný činitel vyvolává čistou změnu), zrání (tj. k čisté změně dochází prostě tokem času, zráním zkoumané populace) a instrumentace (tj. případné změny ve výzkumném nástroji a technice sběru dat).

Bc. František Kalvas

«AKTUALITY»

»

Řízení stranou či řídicí stranu

Laikovi se činnost parlamentu zužuje na jedinou věc - na hlasování. Vždyť oni tam ti poslanci jen sedí, někdy se pohádají, ale hlavně hlasují, povětšinou tak, jak jim nadiktuje vedení strany. Je tento laický pohled oprávněný? Nejenže se mýlí v tom, že redukuje činnost poslanců na hlasování a nevíš si činnosti v regionu, ve výborech či při různých setkáních, jednáních a vyjednáváních, tak důležitých pro to, aby byl poslanec vůbec schopný něco prosadit. Mýlí se i v představě o poslancích neschopných vlastního úsudku, kteří pouze dodržují stranickou linii. Jak to tedy při hlasování probíhá v Poslanecké sněmovně? Je to strana, kdo určuje, jak budou poslanci hlasovat?

Podle výzkumů, která prováděl tým Sociologie politiky, při hlasování společně hlasuje v průměru 90 % poslanců stejné strany. V minulém volebním období (1998–2002) spolu hlasovali nejčastěji poslanci tehdy jediné vládní strany ČSSD (91 %) a pak také poslanci KSČM (92 %). Tyto údaje se ale týkají všech hlasování, tedy i hlasování o přestávce či jiných procedurálních hlasování. Omezíme-li se pouze na hlasování o zákonech, zvýší se průměrná jednotnost hlasování na 94 % poslaneckého klubu. V případě, že se jedná o zákony, které mají mimořádný význam z hlediska schopnosti vládnout (zákon o rozpočtu či daňové zákony) či z programového hlediska, můžeme očekávat absolutní jednotnost poslaneckých klubů. Takovéto případy se objevují ale velmi zřídka.

Srovnáme-li jednotnost hlasování v Poslanecké sněmovně s obdobnými analýzami z Evropy, dojdeme k závěru, že čeští poslanci hlasují mnohem méně jednotně než například poslanci v Belgii, Dánsku, Švédsku, Francii, Velké Británii či Německu; pouze poslanci ve Švýcarsku hlasují mnohem nejednotněji než v Česku a s finskými poslanci je to přibližně nastejno. Co způsobuje tuto nejednotnost? Odpověď je velmi prostá - hlasování je v Poslanecké sněmovně takové množství (v letech 1998–2002 poslanci provedli 13 594), že politické strany nemají sílu vynucovat si jednotnost při všech hlasováních. A co je důležitější, strany si nepotřebují sjednávat absolutní poslušnost při každém hlasování.

Prvním případem, kdy si vedení strany či klubu nemusí sjednávat absolutní jednotnost při hlasování, jsou případy, kdy poslanecký klub hlasuje absolutně jednotně, protože „poslanci strany to tak cítí“. Nikdo asi nepochybuje o tom, že vedení ODS či jejího poslaneckého klubu nemusí v současnosti přemlouvat poslance vlastní strany, aby za několik týdnů hlasovali proti zákonům tvořícím reformu veřejných financí či proti zákonu o rozpočtu. Poslanci ODS se na tom bez diskuse shodnou, protože takový je jejich program a politika. Obdobný případ nastává například tehdy, když lidovečtí poslanci hlasují o zákonu o registrovaném partnerství či o kriminalizaci potratů. Navíc musíme brát v úvahu i samotnou atmosféru v Poslanecké sněmovně, která svou vyostřeností může posilovat vnitřní jednotnost stran - opoziční poslanci se mohou hecovat v tom smyslu, že „tu vládu už musej konečně porazit“, naopak vládní

si říkají, že „tu vládu podržej“. V takovéto atmosféře poslanec nechce „zradit“.

Druhým případem jsou situace, kdy si vedení poslaneckého klubu, který má zájem na úspěchu určitého hlasování, zjišťuje podporu tomuto hlasování mezi poslanci jiných klubů na různých neformálních setkáních. Zjistí-li vedení klubu, že podpora určitého hlasování nebude těsná, ale naopak většinová, vůbec nevyžaduje po poslancích vlastní strany, aby hlasovali jednotně. Cíle - tedy schválení či zamítnutí návrhu - bude dosaženo bez požadavku na absolutní jednotnost. Vedení strany a klubu si tak může ponechat mocenské nástroje na zjednávání disciplíny na případy, kdy to bude opravdu potřeba.

Zbývá ještě situace, kdy podpora návrhu je těsná a vedení strany potřebuje stoprocentní podporu poslanců své strany. Samozřejmě, že strany k tomu mají určité nástroje, nežijme ale v přesvědčení, že tyto nástroje jsou všemocné. Obecně lze říci, že více nástrojů mají vládní strany, které mohou využít kromě standardních vnitrostranických mechanismů jiné metody, například nabízet poslancům různé posty na ministerstvech a ve veřejnoprávních orgánech (Fond národního majetku, Česká konsolidační agentura apod.), posty poradců ministrů či účast na přípravě zákonů a jiných opatření ještě před tím, než o nich hlasuje vláda a potom parlament. Poslanci jsou pak ochotní na první pohled vyměnit nezávislost za poslušnost, ale pozor, poslanec tím získává významnou možnost ovlivňovat rozhodnutí například při přípravě zákona v jeho zárodečné podobě na ministerstvu. Nebo také výměnou za poslušnost mohou získat lepší vyjednávací pozici pro prosazení vlastního názoru při projednávání jiného zákona. Je opravdu velmi málo příkladů, kdy by poslanec při důležitém hlasování byl proti své straně - dokáže si totiž spočítat, že se mu vyplatí opak.

Navíc ani tehdy, musí-li vedení strany a poslaneckého klubu vyžadovat absolutní poslušnost, neprobíhá hlasování podle schématu - vedení strany/poslaneckého klubu nadiktuje a poslanci poslechnou. Před hlasováními dochází k tzv. předjednávání - vedení klubu sonduje podporu zákona ve vlastním klubu i mezi ostatními poslanci, uvažuje se o kompromisních ustanoveních, které by uspokojily ty, kteří by chtěli hlasovat proti straně, a sonduje se podpora těmto návrhům v jiných klubech. Tato předjednání mohou otupit nespokojenost některých poslanců s tím, že musejí poslechnout vedení strany.

Naše výzkumy potvrzují, že existuje významná korelace mezi nižší jednotností hlasování českých poslanců a schvalováním návrhů zákonů způsobem, kdy se na něm shodne více stran, než by bylo potřeba k jejich schválení. O tom, jaká je kauzalita v tomto vztahu, se zatím neodvážíme dělat závěry. Nižší jednotnost totiž může být nejen důsledkem určitého způsobu schvalování návrhů zákonů, zároveň ale může být nižší jednotnost a neschopnost strany zjednávat si absolutní jednotnost důvodem pro to, že strany preferují

taková hlasování o zákonech, kdy se na podobě zákona shodne více stran, aby si nemuseli zjednávat absolutní podporu.

Bc. Lukáš Linek

»

Diskuse o potratech

Téma potratu je v moderní společnosti jedním z nejsložitějších a nejkontroverznějších. Hlavní spory plynou z otázek, kdo rozhoduje o potratu - jedinec, nebo stát, za jakých podmínek a s jakými informacemi. Potrat není rozhodně novým fenoménem ve společnosti, naopak lze říci, že je tak starý jako lidstvo samo, nicméně změnil se technologické podmínky i sociální kontext - potrat se stal součástí politického diskursu a symbolem boje za individuální autonomii rozhodnutí ženy o vlastním životě.

Přes stále přetrvávající mýty ukazují statistiky, že v současných podmínkách zdravotní péče dlouhodobé zdravotní problémy nebo problémy s dalším těhotenstvím jsou v souvislosti s potratem minimální. Psychologické studie také ukazují, že pokud je žena v zásadě zdravá, dokáže se přizpůsobit jakémukoli zakončení těhotenství, ať již porodem, nebo vyvolaným či spontánním potratem, nicméně emocionální podpora je pro ženy podstupující potrat velmi důležitá.

Historické metody záměrného přerušení těhotenství, jako byly například silná rána těhotné ženě do břicha nebo zavedení cizorodého předmětu do dělohy ženě často způsobily vážná zranění, nebo dokonce smrt. Moderní technologie sice výrazně snížily zdravotní riziko, morální a společenská problematičnost však zůstala.

Existuje řada důvodů pro umělé přerušení těhotenství ať již psychických (otěhotnění po znásilnění nebo incestu), sociálních či ekonomických (např. složitá životní situace), zdravotních atd. Také je nutné vzít v úvahu skutečnost, že rodičovství zásadním způsobem zasahuje do života lidí, proto se mohou mnozí z nich, z různých důvodů, cítit na tuto roli nepřipraveni. Rozhodnutí v těchto situacích však

Pro a proti

Zastánci práva na potrat argumentují tím, že stát nemá právo organizovat život ženy, na druhé straně odpůrci namítají, že se jedná o morální princip práva dítěte/plodu na život. Proti sobě tak staví právo ženy organizovat svůj život a právo plodu na život, přičemž většinou zůstává bez odezvy právo na důstojný život. Neshody panují především v otázce, jestli má plod právo na život, resp. kde položit dělicí linii. Zda se toto právo získává v okamžiku spojení vajíčka a spermie, tedy na základě biologické charakteristiky, nebo v okamžiku, kdy již jde o společenskou bytost vzhledem k psychosociálním charakteristikám, je nevyřešená otázka.

Každopádně tyto argumenty pro i proti potratu jsou ve většině případů nekoherentní a nepřesvědčivé. Dalším typem argumentů je názor, že potrat je proti lidské přirozenosti, ten

však sotva existují, uvědomíme-li si, že se jedná v podstatě o analogii samovolného potratu, kdy tělo ženy plod vypudí předčasně. Samovolný potrat tvoří nedílnou součást přirozeného procesu reprodukce, proto vyvolaný potrat, ačkoli jde o zásah člověka, nijak neodporuje lidské přirozenosti. Jiné mohou být pouze důvody potratu; ať již jde o poškození plodu, nebo vnější společenské vlivy.

Postoj k umělému potratu je čistě subjektivní rozhodnutí, kdy člověk zvažuje své morální principy a hodnoty, obecná shoda názorů je

proto v oblasti morálního hodnocení potratů jen těžko dosažitelná. Můžeme také hovořit o závazku vychovávat vlastní dítě, tato povinnost vychovávat ale vzniká tím, že žena přijme těhotenství. Pokud budeme

vyvozovat diskusi o potratech ze souhlasu rodičů s těhotenstvím, je možné vyhnout se diskutabilním tvrzením o právu oplodněného vajíčka a embrya na život či tvrzením o podstatě přirozenosti člověka a dobrat se k intuitivním rozhodnutím, kdy je potrat možný a kdy ne. Jedině rodiče zodpovídají za rozhodnutí o svém potomku, tedy jestli jej donosí či nikoli, a žádná instituce nemá právo je ke kladnému postoji nutit.

Z hlediska morálky mají na výběr buď odmítnout rodičovská práva a přijmout zodpovědnost za potrat, nebo přijmout rodičovské povinnosti a plnit je. V debatě o potratech by se neměly objevovat ani argumenty poukazující na fenomén umělého oplodnění, chápaného v tomto kontextu jako umělé vytváření potřeb, neboť něco na způsob kolektivního organizovaného přerozdělování dětí není v současné společnosti možné.

V západních zemích se většina potratů provádí v prvním trimestru (do dvanáctého týdne od poslední menstruace), po dvanáctém týdnu těhotenství se stává potrat mnohem komplikovanějším a nebezpečnějším. Vedle chirurgického zákroku lze provést potrat také podáním léků, což v 95% vede k úplnému potratu, který nevyžaduje dodatečný zákrok. Ještě na začátku dvacátého století bylo při umělém přerušení těhotenství velké riziko úmrtí, v dnešní době však patří potrat k nejbezpečnějším operacím. Přispělo k tomu také zlegalizování potratů, které byly poté prováděny bezpečně na klinikách s možností zvládnutí případných komplikací, a větší informovanost, jež vedla ženy k časnější návštěvě lékaře.

Ve státech bývalého východního bloku byl potrat používán téměř jako antikoncepce ex post, což se změnilo v devadesátých letech s dostupnější a šetrnější hormonální antikoncepcí, kdy počet potratů významně poklesl. Historická zkušenost různých států ukazuje, že pokud je potrat legální a snadno dostupný a zároveň to není jediný prostředek kontroly těhotenství, skončí asi 1/4 všech

těhotenství potratem; nedostupnost antikoncepce však vede ke zvýšení počtu potratů.

Strategie ilegalizace potratů má za následek spíše zvýšení rizika úmrtnosti a potratovou turistiku než snížení počtu potratů. Obecně také neplatí žádná jednoduchá úměra typu čím méně potratů, tím více narozených dětí. I v zemích s nízkou mírou potratovosti, nebo například v katolickém Irsku, kde jsou potraty zcela zakázány, dochází k poklesu přirozeného přírůstku obyvatel.

Vývoj v české republice

V České republice je vedena statistika potratů od 60. let, legálně byl ale povolen potrat již v roce 1957. Od roku 1992 si umělé přerušení těhotenství z jiných než zdravotních důvodů hradí pacientka. Za povšimnutí stojí nárůst počtu potratů ze zdravotních důvodů v roce 1993 po zavedení platby za umělé přerušení těhotenství.

Vývoj potratů v České republice procházel několika střídavými stádii, nejvyšší hodnoty pak úroveň potratovosti dosáhla na konci 80. let, od 90. let ale dochází každým rokem k výraznému snižování. Většina změn se odehrála v souvislosti s legislativními opatřeními, pokles potratovosti v roce 1962 souvisel s přísnějšími předpisy v provádění umělého přerušení těhotenství a zavedením interrupčních komisí, k čemuž se v roce 1973 přidala také výrazná pronatalitní státní politika. V roce 1986 byly zrušeny interrupční komise, což mělo za následek zvýšení počtu potratů, které však nemělo dlouhého trvání. Již počátkem devadesátých let počty umělých přerušení těhotenství prudce poklesly a tato tendence se i nadále udržuje.

Za hlavní příčinu tohoto jevu je považováno především rozšíření všech možných typů antikoncepce, dále pak změna přístupu obyvatelstva k odpovědnějšímu reprodukčnímu chování a také zavedení poplatků za provedení potratu z jiného než zdravotního důvodu. V roce 2002 se znovu potvrdila klesající tendence potratovosti, jež se stala v posledních letech již tradičním pozitivním rysem populačního vývoje v České republice. V roce 2002 bylo zaznamenáno 40 992 potratů, z tohoto počtu představovalo umělé přerušení těhotenství (bez mimoděložních těhotenství) 28 850, z nich pak miniinterrupce 23 322. Z celkového počtu umělé přerušených těhotenství představovaly interrupce ze zdravotních důvodů 5 877. Počet umělých přerušení těhotenství se tak oproti roku 2001 snížil o 5%. Ve srovnání s rokem 1991 je evidentní výrazný pokles úrovně potratovosti, v roce 2002 představoval počet potratů pouze 28% hodnoty za rok 1991.

V mezinárodním srovnání byla četnost potratů za rok 2000 nejvyšší v Rusku a Bělorusku, za nimi následuje Rumunsko a Ukrajina. Česká republika figuruje zhruba ve středu tabulky a blíží se zemím jako Švédsko či Norsko. Nejnižší úroveň potratovosti vykazuje tradičně Uzbekistán, Německo a Finsko. Za zmínku rovněž stojí, že například Belgie či Švýcarsko potraty vůbec neevidují a považují je

za soukromou záležitost ženy. Problematika mezinárodního srovnání je ale komplikovaná především otázkou regulace menstruace, která zůstává ve většině států mimo statistická sledování. V České republice není výkon regulace menstruace povolen, těhotenství musí být nejdříve zjištěno a poté zákonným způsobem přerušeno. Tento fakt tedy ovlivňuje postavení ČR ve srovnání počtu potratů ve střední a západní Evropě a posouvá ČR na jedno z předních míst.

Zuzana Uhdeová, studentka sociologie FF UK

Převzato ze čtvrtletníku „Gender – rovné příležitosti – výzkum 1-2/3-2003. Pokračování příště: „Debata po česku o potratech“.

»

Názory na úlohu státu na trhu s bydlením mezi mladými lidmi

Z předchozího příspěvku (z 2. 6. 2003) vyplynulo, že mladí lidé ve věku do 35 let jsou se svým bydlením v průměru o něco méně spokojeni než starší respondenti, především pak ti z nich, kteří dnes žijí v přechodných formách bydlení nebo v bytech soukromých pronajímatelů. Byly rovněž zmíněny problémy s faktickou nedostupností nájemního bydlení zapříčiněné především regulací nájemného.

V této souvislosti je bezpochyby zajímavou informací vyhodnocení odpovědí na otázku, jaké jsou názory české populace na rozsah státní regulace na trhu s bydlením. Více než 44 % osob se domnívá, že stát by měl regulovat trh s bydlením rozhodně nebo spíše více než v současnosti, necelých 37 % by souhlasilo se stávající úrovní regulace a pouhých 19 % populace je názoru, že stát by měl trh s bydlením regulovat spíše nebo rozhodně méně než v současnosti.

Mezi mladými lidmi je menší podíl těch, kteří se domnívají, že stát by měl oblast bydlení regulovat spíše nebo dokonce mnohem více než v současnosti, takového názoru je 40,5 % respondentů mladších 35 let. Mezi respondenty nad touto věkovou hranicí je stejného mínění 46,3 % dotazovaných.

Z těchto údajů by se tedy mohlo zdát, že mladí lidé jsou v průměru liberálnějšího smýšlení, alespoň pokud jde o bytovou problematiku, než starší respondenti. Na druhé straně však mezi mladými lidmi výrazně převažuje podíl těch, kteří jsou spokojeni se současnou mírou státní regulace – 41,4 % z nich odpovědělo, že stát by měl regulovat trh s bydlením ve stejné míře jako v současnosti. Mezi osobami staršími 35 let činil odpovídající podíl pouhých 34,3 %. V obou věkových skupinách pak najdeme prakticky totožný podíl těch respondentů, kteří souhlasí s tvrzením, že stát by se měl formou regulačních opatření angažovat v oblasti bydlení spíše nebo rozhodně méně než v současnosti (18 – 19 % respondentů).

Hypoteticky by bylo možno předpokládat, že s regulačními zásahy státu budou méně souhlasit ti, kteří nejsou se svým současným bydlením spokojeni, resp. kteří žijí ve výše

zmíněných přechodných formách bydlení. Ve skutečnosti tomu je spíše naopak. Mezi mladými lidmi, kteří jsou se svým bydlením spíše nespokojeni, je o více než 10 procentních bodů vyšší podíl respondentů, kteří zastávají názor, že stát by měl regulovat trh s bydlením spíše nebo rozhodně více než v současnosti, v porovnání se skupinou těch, kteří jsou se svým současným bydlením spíše spokojeni.

Současně je mezi skupinou respondentů nespokojených se současným bydlením nižší podíl osob, které souhlasí se současnou mírou státních regulačních zásahů, avšak i nižší podíl těch, kteří by byli pro menší angažovanost státu v této oblasti. Ačkoliv je tedy mezi respondenty, kteří jsou spíše nespokojeni se svým současným bydlením

menší podíl osob, které souhlasí se současnou mírou regulace, větší část z nich se přiklání spíše k větší aktivitě státu v oblasti

bydlení, v porovnání se skupinou respondentů spokojených se současným bydlením. Jinými slovy, nebydlící nebo ze svého pohledu „špatně“ bydlící respondenti se častěji domnívají, že by jejich bytovou situaci vyřešil nebo alespoň zlepšil prostřednictvím rozsáhlejších regulačních zásahů státu.

V souladu s výše uvedenými tvrzeními je i skutečnost, že pro větší míru regulace trhu s bydlením ze strany státu jsou zejména mladí lidé, kteří dnes žijí v přechodných formách bydlení a v bytech soukromých pronajímatelů. Nejvyšší podíl respondentů mladších 35 let, kteří souhlasí se současnou mírou státní regulace, pak najdeme mezi nájemníky obecních bytů. Mezi obecními nájemníky jsou, v porovnání s ostatními právními formami užívání, rovněž výrazně méně zastoupeni ti, kteří se vyslovili pro menší míru státní regulace na trhu s bydlením.

Tvrzení, že mladí lidé jsou v otázce úlohy státu na trhu s bydlením spíše liberálnějšího smýšlení, pak definitivně vyvrací vyhodnocení odpovědí na otázku, zda starost o bydlení občanů je spíše soukromou záležitostí občana a jeho rodiny nebo spíše záležitostí státu či obce, ve které žije. Názory respondentů mladších 35 let jsou v tomto případě prakticky totožné s názory respondentů vyššího věku. Téměř polovina (47,6 %) dotázaných ve věku do 35 let odpověděla, že starost o bydlení občanů je záležitostí jak občana a jeho rodiny, tak státu nebo obce, ve které žije. Názor, že starost o bydlení občanů je spíše nebo především soukromou záležitostí občana a jeho rodiny zastává 45,3 % respondentů, více než 7 % se domnívá, že starost o bydlení je spíše nebo především záležitostí státu nebo obce. Mezi těmi, kteří uvedli, že starost o bydlení občanů je spíše nebo především záležitostí státu nebo obce, jsou ve zvýšené míře opět zastoupeni

mladí lidé, kteří jsou se současným bydlením spíše nespokojeni.

Shrneme-li dosavadní zjištění, pak se ukazuje, že mladí lidé jsou obecně v zásadě spokojeni se současným rozsahem regulačních opatření státu na trhu s bydlením. Větší aktivitu státu v této oblasti by očekávali zejména ti respondenti, kteří svou současnou bytovou situaci hodnotí jako neuspokojivou.

Respondenti výzkumu „Postoje k bydlení v ČR 2001“ byli dotazováni na znalost některých z nich a názor, zda příslušný nástroj může účinně napomoci nebo dokonce již napomohl řešit problémy spojené s jejich bydlením. Ve výzkumu jsme se ptali na znalost a užitečnost těchto nástrojů bytové politiky: úleva na dani z příjmu odvozená od úroků z úvěru na bydlení, podpora výstavby nájemních bytů obcemi, podpora výstavby domů s pečovatelskou službou, úroková dotace k hypotečnímu úvěru, podpora oprav, rekonstrukcí a modernizací panelových domů, příspěvek na bydlení a státní příspěvek ke stavebnímu spoření.

Pořadí jednotlivých nástrojů bytové politiky podle jejich „znalosti“ respondenty je shodné pro obě věkové (do a nad 35 let) skupiny s výjimkou podpory výstavby domů s pečovatelskou službou. O tomto nástroji slyšel větší počet respondentů starších 35 let než o existenci úrokové dotace k hypotečnímu úvěru na pořízení vlastního bydlení, zatímco mezi respondenty ve věku do 35 let je pořadí obou zmiňovaných nástrojů opačné.

Nejedná se o nikterak překvapivé zjištění, jelikož podpora výstavby domů s pečovatelskou službou je opatření zacílené na řešení bytové situace nejvyšších věkových kategorií občanů. Jednoznačně nejznámějším nástrojem, kterým se stát snaží zlepšit situaci v oblasti bydlení, je podle odpovědí respondentů státní příspěvek ke stavebnímu spoření, o kterém slyšelo více než 95 % občanů ve věku do 35 let (z celkového počtu respondentů v dané věkové kategorii, kteří na otázku odpověděli) a 93 % občanů starších 35 let.

Na dalších místech se pak s poměrně výrazným odstupem umístily příspěvek na bydlení a podpora oprav, rekonstrukcí a modernizací panelových domů. Statisticky významné rozdíly v počtech respondentů, kteří o daném nástroji slyšeli, byly pro porovnané věkové kategorie zaznamenány pouze u státního příspěvku ke stavebnímu spoření (více znají mladí lidé), podpory oprav, rekonstrukcí a modernizací panelových domů (více znají lidé nad 35 let) a podpory výstavby domů s pečovatelskou službou (o tomto nástroji slyšel významně vyšší podíl respondentů ve věku nad 35 let).

S výjimkou podpory výstavby domů s pečovatelskou službou a podpory oprav, rekonstrukcí a modernizací panelových domů hodnotí všechny ostatní nástroje pozitivně významně vyšší podíl respondentů ve věku do 35 let, v porovnání se skupinou respondentů nad 35 let. Příčinou může být jak skutečně větší důvěra mladých lidí v přínos uvedených nástrojů

pro řešení jejich bytové situace (jak ostatně naznačují již některá výše uvedená zjištění), částečně však i skutečnost, že mezi respondenty staršími 35 let už má většina lidí své bydlení nějakým způsobem zajištěno a nepocituje potřebu ho řešit (a tudíž nevyžaduje ani pomoc ze strany státu v podobě některého z hodnocených nástrojů). Ve prospěch této domněnky hovoří i fakt, že drtivou většinu respondentů, kteří se v nejbližších třech letech hodlají odstěhovat ze současného bydliště, tvoří právě mladí lidé ve věku do 35 let.

Mezi příslušníky obou věkových skupin jich nejvíce kladně hodnotí státní příspěvek ke stavebnímu spoření (u respondentů do 35 let je to dokonce nadpoloviční většina z těch, kteří na tuto otázku odpověděli), s velkým odstupem následuje příspěvek na bydlení. Pořadí dalších nástrojů podle jejich možného přínosu při řešení konkrétní bytové situace respondenta se u obou věkových kategorií liší. Zatímco při hodnocení respondentů starších 35 let hrají významnou roli podpora oprav, rekonstrukcí a modernizací panelových domů a podpora výstavby domů s pečovatelskou službou, mladí lidé řadí tyto nástroje až na konec pomyslného žebříčku „užitečnosti“ nástrojů státní bytové politiky.

S cílem porovnat „užitečnost“ jednotlivých nástrojů mezi oběma věkovými kategoriemi s ohledem na jejich znalost, byl vypočten index „subjektivní užitečnosti“ každého nástroje. Určen byl jednoduše jako podíl respondentů, kteří se domnívají, že příslušný nástroj může účinně napomoci nebo již napomohl při řešení problémů spojených s jejich bydlením, k celkovému počtu respondentů dané věkové skupiny, kteří o daném nástroji slyšeli. Čím více se hodnota indexu blíží jedné, tím větší je v průměru důvěra v účinnou pomoc příslušného nástroje při řešení problémů spojených s bydlením. Čím nižší hodnota indexu, tím menší je podíl těch, kteří se domnívají, že jim nástroj může účinně pomoci (nebo už pomohl) z celkového počtu respondentů, kteří o daném nástroji bytové politiky slyšeli.

Nejvyšší hodnotu indexu vykazuje státní příspěvek ke stavebnímu spoření, a to u obou věkových kategorií. Následuje úleva na dani z příjmu odvozená od úroků z úvěru na bydlení a příspěvek na bydlení. Hodnoty indexu jsou bezpochyby diferencovány nejen podle věkových kategorií, ale i dalších socioekonomických charakteristik respondentů, jak by vyplynulo z podrobnějších analýz.

Na závěr lze konstatovat, že ačkoliv mladí lidé jsou se svou současnou bytovou situací v průměru o něco méně spokojeni než respondenti vyššího věku a méně spokojeni jsou i se situací v oblasti bydlení v ČR obecně, nevidí řešení ve větší liberalizaci trhu s bydlením. Do značné míry jsou naopak spokojeni se současnou mírou státní regulace, ačkoliv ta má prokazatelně negativní dopady na sektor nájemního bydlení. Aktivnější úlohu státu v této oblasti by pak přivítali zejména ti z nich, kteří svou bytovou situaci doposud uspokojivě nevyřešili.

Z hodnocení jednotlivých nástrojů, kterými se stát snaží zlepšit situaci na trhu s bydlením vyplynulo, že nejznámějším je státní příspěvek ke stavebnímu spoření následovaný příspěvkem na bydlení. Státní příspěvek ke stavebnímu spoření byl rovněž nejčastěji jmenovaným nástrojem, který může podle mínění respondentů výzkumu Postoje k bydlení v ČR 2001 aktivně napomoci (nebo již pomohl) při řešení problémů spojených s jejich bydlením. I přes kladné hodnocení stavebního spoření ze strany respondentů je nutno podotknout, že většina uspořené prostředky použije jiným způsobem, než pro řešení své bytové situace. Porovnání názorů na účinnost jednotlivých nástrojů bytové politiky odhalilo, že v jejich efektivní pomoc věří ve větší míře mladí respondenti ve věku do 35 let.

Mgr. Petr Sunega

»

Pracovně podmíněné migrace jako součást mezinárodního (přeshraničního) trhu práce česka v kontextu evropské integrace, část 3. - Aktuální úkoly a výstupy

Výzkumný projekt je řešen v tříletém období 2002-2004. Rok 2002 byl v souladu s přihláškou projektu věnován prohloubení dosavadních poznatků řešené problematiky. Sledovány přitom byly dva základní směry: ve smyslu teoretickém se jednalo o studium relevantní literatury české a zahraniční provenience, v otázkách praktických jsme se soustředili na navázání kontaktu s příslušnými institucemi včetně odpovídajícího využití jejich statistických dat (MPSV ČR, úřady práce, ČSÚ, Cizinecká a pohraniční policie, krajské úřady apod.). Aktivita v teoretické rovině spočívaly v rešeršní činnosti všech spolupracovníků včetně zapojení posluchačů jednotlivých vysokých škol (doplněno o posluchače UJEP v Ústí n. L.). Sekundárním výsledkem těchto prací je rukopis publikace – bibliografie, reflektující současný stav dané problematiky ve formě citací případně anotací.

Na základě vlastních zkušeností jsme pokračovali ve vedení „archívu“ projektu na jednotlivých pracovištích a aktualizovali jsme rovněž webové stránky „geograntu pohraničí II“, přičemž jsme zajistili jejich interaktivnost. Předmětná tematika se rovněž stala součástí vysokoškolské výuky geografie (na UK kurs Mezinárodní migrace, na UJEP Přeshraniční problematika). Uspořádali jsme workshop posluchačů tří VŠ (TU Chemnitz, ZČU Plzeň a UJEP Ústí n. L.) k aktuální problematice česko-německého pohraničí.

Ze souhrnných publikačních resp. prezentačních aktivit připomínáme participaci členů řešitelského kolektivu na regionální konferenci Mezinárodní geografické unie (Durban, Jihoafrická republika), vystoupení a publikaci z mezinárodního koloquia „State border reflection by border region population of V4

states“ (Nitra, Slovensko) a v rámci XX. jubilejního sjezdu České geografické společnosti „Evropská integrace – česká společnost a krajina“ v Ústí n. L. Z dílčích aktivit považujeme za významné publikace z Tübingenu resp. zahraniční vystoupení v Mohuči a Pasově, Vídni, Katovicích či Budapešti.

Těžiště druhého roku projektu (2003) spočívá v přípravě, realizaci a vyhodnocení řady vlastních empirických šetření především v pěti modelových oblastech. Přitom předpokládáme jak využití našich dosavadních výzkumů (poznatků), tak obdobných šetření realizovaných jinými subjekty. Od června provádíme terénní sběr dat tří avizovaných šetření, zaměřených na obyvatelstvo modelových regionů (5x300, tj. 1500 respondentů), pendlery (4x300, tj. 1200 respondentů bez Prahy a střeďočeského regionu), navíc je zařazen výzkum cizinců (5x200, tj. 1000 respondentů).

Obdobný výzkum u obyvatelstva se realizuje rovněž na druhé straně státní hranice prostřednictvím Geografického institutu Technické univerzity v Drážďanech. Ve spolupráci s Centrem pro výzkum veřejného mínění SoÚ AV ČR se předmětná problematika stala stěžejním tématem pravidelného květnového šetření výzkumu Naše společnost 2003. Formulace dotazníků (rozhovorů) je koncipována tak, aby vyhodnocení umožnilo výše uvedené migrační teorie verifikovat. Mezi sledovaná témata patří např.:

- vazba k místu bydliště,
- charakteristika pracovních poměrů,
- práce v zahraničí a zahraniční pracovníci u nás,
- pohraničí, přeshraniční kontakty a evropská integrace (z dotazníku pro obyvatelstvo) či
- mechanismy příchodu a důvody migrace,
- charakteristika práce a bydlení,
- sociální status,
- vztah k mateřské zemi (u cizinců pobývajících/pracujících v Česku).

V závěru roku uspořádáme pracovní seminář pro české odborníky, na němž budeme prezentovat průběžné poznatky a diskutovat další postup. Z odborných akcí se zúčastníme 54. německého geografického sjezdu v Bernu, kde je M. Jeřábek spolugarantem jednoho odborného zasedání „Grenzräume und grenzüberschreitende Zusammenarbeit an den neuen Nahstellen einer erweiterten Europäischen Union“, do něhož byla v bloku „Zusammenarbeit mit Tschechien“ přijata vystoupení dalších dvou členů řešitelského kolektivu. Jako společnou akci s česko-německým projektem „Dobré sousedství“ připravujeme workshop „Přeshraniční trh práce“, zaměřený na srovnání profesního vzdělání.

RNDr. Milan Jeřábek, Ph.D.